

Сергій Шебеліст,
к. н. із соц. комунік. (Полтава)

АНАТОЛІЙ ПОГРІБНИЙ – ЛЮДИНА ДУЖОГО ЧИНУ

«Народний професор», «кумир думаючих студентів», «професіонал високого класу», «Великий Українець»... Усі ці епітети звучали, звучать і ще звучатимуть на адресу видатного вченого, публіциста і громадсько-політичного діяча Анатолія Погрібного (1942–2007). Його немає поміж нас, але пам'ять про цю світлу, добру, відкриту, невтомну, інтелігентну й патріотичну людину живе серед друзів, колег, учнів, однодумців і опонентів.

Заповнити прогалину, що виникла після відходу Анатолія Григоровича в інші світи, дуже складно. Це той випадок, який вкотре спростовує тезу про те, що «незамінних людей немає». Виявляється, є. «Його ніхто не замінить. Ніхто! Це була настільки працьовита, всеохопна, небайдужа людина, – зазначає голова Всеукраїнського товариства «Просвіта» Павло Мовчан. – Він надзвичайно вболівав за спільну справу всієї України. Я не бачу такої людини, яка б могла сказати: я – рівнозначний Анатолію Григоровичу». Нам, тим, хто знав професора, залишається брати з нього приклад інтелектуальної відповідальності, відваги, працелюбності й діяльного патріотизму.

Джерела таланту. Анатолій Григорович Погрібний народився 3 січня 1942 р. у с. Мочалище на Чернігівщині, неподалік тичинівських Пісків. Хоча насправді він з'явився на світ у вересні 1941 р., але документи, що засвідчували саме цю дату загубилися у вихорі Другої світової війни. Тож матері, Софії Петрівні Зимбалецькій, довелося «вигадувати» новий день народження сина. Годі й говорити про те, якими були перші роки життя малого Анатолія.

Узимку 1942–1943 рр. нацисти, котрі відступали після поразки під Сталінградом, намагалися «віддячити» ворогові сторицею, тож нещадно палили села і винищували місцеве населення. Перелякані люди, сподіваючись на порятунок, ховалися в льохах, але окупанти, знаючи про це, зривали ляди і кидали туди гранати. Тоді загинуло майже все рідне село Анатолія Погрібного, проте його родині пощастило вижити: на ляду впала палаюча балка й нацисти нічого не помітили. Утім, на цьому жахітті не закінчилися. Вийшовши із заповненого їдким димом льоху, мати з дітьми наразилася на ще од-

© Шебеліст С., 2014

ну небезпеку – після каральної ходи нацистів здійснювали «зачистку» територій ще й поліцаї. Погрібні сховалися в заростях верболозу, але їх видав дитячий голос, на який гітлерівські поспіаки миттєво «відгукнулися» автоматною чергою. Кулі просвистіли майже за 20 сантиметрів над головами родини. Згодом, уже в зрілому віці, Анатолій Григорович віддасть належне воєнному минулому малої батьківщини, відроджуючи партизанські села, здавалося б, знищені назавжди.

Незважаючи на матеріальну скруту й відсутність міцного плеча чоловіка (Григорій Федотович Погрібний загинув на фронті), Софія Петрівна, вчителька початкової школи, дбала про гідне виховання дітей і прищеплювала їм любов до рідного слова і рідної землі. Найбільший вплив це мало, напевно, на сина Анатолія. За словами колеги професора Погрібного, старшого наукового співробітника відділу літератури Науково-дослідного інституту українознавства Олександра Хоменка, мати Анатолія Григоровича «вперше показала йому – ні, не «показала», а дала змогу відчути й безпосередньо пережити – живу, органічну єдність українського слова й українського терену, їхню високу симфонічність, у якій римуються слова і дерева, вірші – і лінія обрїю за полем... У тичинівських Пісках – за кілька кілометрів від Мочалища, – куди жінка ходила із сином по хліб, вона, зазвичай, підходячи до майдану (і це в пам'яті хлопця закарбувалося назавжди), говорила синові: «Отут була церква, де німці спалили багато людей. А ось на тому місці жив колись поет Тичина, що писав ті вірші, які ти знаєш». Так у його світ ці реалії – мікрокосм Чернігівщини та Павло Тичина – назавжди поряд і увійшли».

Утім, правдивого Тичину Погрібний відкрив для себе лише в 60-х рр., коли вночі в гуртожитку передруковуватиме на машинці нецензуровані збірки «Сонячні кларнети», «Замість сонетів і октав», «Вітер з України». Знаючи про внутрішню трагедію Тичини і про те, на що перетворилася його поезія, професор завжди боронив митця від глузувань і кпинів, акцентуючи увагу на кращих, не пропагандистських творах класика, а есей Погрібного «Сонцекларнетні карби віку» (2006) вважають одним із кращих (після «Розстріляного Відродження» Юрія Лавріненка і «Феномену доби» Василя Стуса) літературознавчих текстів про Тичину.

Філологічні схильності й прагнення юного Анатолія були не відразу реалізовані на відповідних факультетах, адже спочатку він вступив до Київського хіміко-механічного технікуму, який згодом перевели в Харків. Після закінчення навчання Погрібний у 1959–

1961 рр. працював апаратником на заводі «Хімреактив» у Шостці на Сумщині. Робота на промисловому підприємстві, однак, не заглушила у хлопцеві гуманітарне начало. Він влаштовував Шевченківські свята, збирав фольклор у довколишніх селах, причому частина із записаних ним весільних пісень (а це близько сотні) до того не була відома етнографам. І тому природно, що незабаром, у 1962 р., Погрібний за покликом душі й серця йде на вчительську працю в с. Піски, де навчає школярів упродовж двох років і долучається до створення меморіального музею Тичини.

Від партії до кафедри. А вже з 1964 р. Погрібний студіює українську філологію в Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка. Для інтелектуального становлення це був, напевно, дуже сприятливий історичний відтинок часу, оскільки – в контексті часткової лібералізації радянського режиму – стала доступною заборонена та замовчувана література, активно розвивалася творчість молодих авторів, проводилися небачені доти культурні вечори.

Саме тоді, в період 60-х рр., відбулося знайомство молодого Анатолія з легендарним письменником Борисом Антоненком-Давидовичем, який був чи не єдиним хранителем духовної єдності діячів Розстріляного Відродження і покоління шістдесятників. Студент Погрібний приходив у квартиру Бориса Дмитровича з метою, так би мовити, «підучити» англійської мови сина відомого літератора. Проте найцікавіше для репетитора починалося після занять із шестикласником Євгенком, бо потім наставала черга розмов із його видатним батьком.

Антоненко-Давидович виявляв інтерес до особи Погрібного, мабуть, тому, що його цікавило молоде покоління, котре зросло в Україні за роки його заслання. Під час однієї з бесід письменник показав студентові книжку «Смерть» (1928) і запитав, чи не чув він, бува, про такий твір. Анатолій зізнався, що не чув, а коли попросив Бориса Дмитровича дати почитати, то реакція була негативною: «Це неможливо. Я Вас не можу наражати на неприємності, бо повість заборонена. [...] Вас виключать з університету, якщо хтось дізнається».

Однак Погрібний таки переконав Антоненка-Давидовича дати на одну ніч цю книжку. Враження від її прочитання він зафіксував у спогаді «Уроки Бориса Антоненка-Давидовича» (2006): «[...] повернувшись до своєї кімнати в гуртожитку № 5 по вул. Ломоносова, я почав чекати, коли хлопці, з якими я жив (усього нас було четверо), вляжуться спати. Коли ж дочекався, то, накрившись простиралом, включив на тумбочці лампу і – цілу ніч читав. Потрясіння

мав неймовірно, адже дошкульнішого твору, який би ось так під корінь викривав фальш комуністичної ідеології, її першозасновкову ворожість для українства у нашій літературі, здається, і по сьогодні не ма. Надто ж вражало те, що означало в потрактуванні письменника стати «справжнім комуністом».

Означало це, по-перше, відмову від батьків, адже вони в Юрія Горобенка, персонажа твору, «не пролетарського» походження; означало вироблення ненависті до інтелігенції як до контрреволюційного «прошарку» і носія національної культури та водночас до селянства як ворожої пролетаріятові дрібнобуржуазної сили; означало, нарешті, перейдення Горобенком «Рубікону» – не зупинятися перед розстрілом людей, залити себе кров'ю...»

Наступного дня Погрібний повернув «крамольну» книжку Антоненку-Давидовичу, проте письменник не поспішав випитувати у студента враження, даючи змогу все добре осмислити й «перетравити». Згодом, у 1991 р., професор Погрібний пережив почуття, близьке до реваншу, адже роман «Смерть» увійшов до двотомника Бориса Дмитровича. З часу прочитання цього твору Анатолія Григоровича не полишало відчуття глибокої образи за те, що він був заборонений, за те, що небезпечно було комусь про нього навіть розповісти. Тому відразу ж після перевидання він включив цей твір в обов'язкову лектуру для своїх студентів-журналістів.

Зважаючи на атмосферу в тогочасному інтелектуальному житті України, Погрібний не може обминути увагою ще одну знакову постать – Бориса Грінченка, якого офіційна наука почала обережно реабілітовувати. Завдяки зусиллям академіків Максима Рильського й Олександра Білецького стала доступною частина творів Грінченка, проте, за словами В'ячеслава Чорновола, який теж досліджував доробок письменника, це була «напівреабілітація», тому що кожна позитивна згадка про нього «нейтралізувалася» трьома негативними: «буржуазний ліберал», «не усвідомив значення пролетаріату», «зумисне одвертав молодь з соціалістичного на націоналістичний шлях» тощо. Однак Погрібний наполегливо працює в історичному архіві Києва, вивчає фонди Грінченка і пише спочатку дипломну роботу, а згодом кандидатську дисертацію за його творчістю (з 1970 р. Анатолій Григорович почав викладати в Київському держуніверситеті).

Реакція на таку бурхливу наукову діяльність не забарилася: «грінченкознавця» Погрібного відмовляються брати на роботу в журнал «Радянське літературознавство», керівник відділу агітації і пропаганди ЦК КПУ на загальноуніверситетських зборах «громить» мо-

лодого вченого за спроби порівняння «буржуазного ліберала з націоналістичними поглядами» Грінченка з Павлом Грабовським і Михайлом Коцюбинським. У 1973 р. з плану видавництва Київського університету знімають книжку Анатолія Григоровича, написану на основі дисертації. Професорові її вдалося опублікувати лише 1988 р. під назвою «Борис Грінченко. Нарис життя і творчості», а за два роки побачила світ ще одна ґрунтовна праця «Борис Грінченко в літературному русі кінця XIX – початку XX ст.».

Обидві книжки стали чимось більшим, ніж просто літературознавчими студіями, оскільки на презентаціях збиралися переповнені зали слухачів, які вітали доповідача Погрібного бурхливими оплесками. Крім того, Анатолій Григорович готує до друку спогади Марії Загірної про Грінченка, його листи до Івана Франка й упорядковує творчу спадщину Трохима Зінківського. У колі його наукових зацікавлень опиняються праці не лише близьких до Грінченка авторів, але також і доробок Якова Щоголева, Петра Кузьменка, Миколи Вербицького, Івана Манжури, Грицька Григоренка, Миколи Венгера, Марка Вовчка та ін.

Починаючи з 1972 р., наукова й педагогічна діяльність Анатолія Григоровича на довгі роки пов'язується з кафедрою історії літератури і журналістики факультету журналістики Київського університету, де він працював на посаді доцента (від 1976 р.), професора (від 1984 р.), а потім і завідувача (1983–1992 рр.).

Викладачі кафедри оновили практично всі лекційні курси (насамперед з історії української літератури і журналістики кінця XIX – початку XX ст., новітньої української літератури), розробили тематику нових спецкурсів і спецсеминарів, що мали небачений раніше «революційний» характер: «Проблеми сучасного літературно-мистецького життя», «Самвидав шістдесятих», «Публіцистика Дмитра Донцова».

За спогадами доцента Галини Гримич, змінилася атмосфера обговорення відкритих лекцій колег: «А. Погрібний жадав не формального виступу задля протоколу з метою переобрання викладача на посаді, а принципової розмови з критичними зауваженнями й рекомендаціями, домагався, щоб кожна розмова в аудиторії сприяла серйозним пошукам студента, стимулювала його власну творчість. Радив викладачам бути уважними навіть до скупих рядків біографії письменника, журналіста, дошукуватися в них елементів, деталей, які могли б стати імпульсами майбутніх».

Паралельно з літературознавчими дослідженнями Погрібний, який 1981 р. захистив докторську дисертацію «Проблема худож-

нього конфлікту в теорії і практиці сучасної радянської прози», регулярно публікує літературно-критичні статті. Тим більше, що після закінчення університету він устиг попрацювати завідувачем відділу художньої літератури газети «Друг читача», а згодом очолював відділ критики в «Літературній Україні». 1979 р. Анатолій Григорович став лауреатом у номінації «Критика» за версією московської «Літературной газети». Вибрані тексти Погрібного-критика увійшли до збірки «Осягнення сутності» (1985), за ними були «Криниці, яким не зміліти» (1994) і «Літературні явища і з'яви» (2007).

Аналізуючи останнє прижиттєве видання Погрібного, Євген Баран писав: «Імпонує чіткість факту, виваженість оцінок, скрупульозність аналізу, внутрішнє розуміння естетичного й етичного конфлікту, в якому перебували митці, незаангажованість висновків і бажання зрозуміти позицію письменників. Це той рівень фахового прочитання, де потрібно сприймати і оцінювати не тільки розумом, а й серцем. А. Погрібний володіє цим інструментарієм і має велике й добре серце. [...] Ця книжка є добрим подарунком усім шанувальникам української літератури. Рівень письма тут вимірюється рівнем авторського осягнення Слова і рівнем відповідальності за Слово, що засвідчує яскраву творчу і наукову особистість Автора».

В епіцентрі національного відродження. Наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. професор Погрібний, як і багато представників національно зорієнтованої інтелігенції, впрягається у громадсько-політичну роботу. Він був серед тих, хто організував Товариство української мови (згодом ВУТ «Просвіта»), Народний рух за перебудову, Конгрес української інтелігенції, налагоджував контакти зі світовим українством (з 1997 р. – член Президії Української все-світньої координаційної ради). Як депутат уперше демократично обраної Київради, підняв над українською столицею синьо-жовтий прапор, координував акції допомоги студентам, які на знак протесту голодували на площі Жовтневої революції. Після невдалого заволодіння Державного комітету з надзвичайних ситуацій опечатував Дарницький райком Компартії, парткоми в Академії наук і Спілці письменників.

Напередодні референдуму 1991 р. Погрібний виголосив на Форумі української інтелігенції доповідь, в якій окреслив ключові національні проблеми, включно з необхідністю створення власного війська і виходу з «рубльової» зони. Проте особливий акцент він зробив на доконечності формування концепції національної освіти, без якої годі й збудувати незалежну Україну та утвердити на її території українську мову.

Завдяки своїй публічній позиції та педагогічному досвіду Погрібний був серед реальних претендентів на посаду міністра освіти, однак через політичні інтриги тогочасних правлячих «еліт» він не здобув цей портфель. На заваді, мабуть, став його українізаторський запал. Натомість ученому запропонували крісло першого заступника міністра. Йти працювати в уряд Анатолій Григорович не дуже хотів: він чудово усвідомлював, що брак необхідних повноважень не дозволить проводити рішучі реформи в освітній галузі. Вирішальним аргументом на користь входження у владу стали благальні слова Олесея Гончара: «Ідіть – я прошу вас, Христом Богом прошу – ідіть, може, щось зробіте».

Урешті-решт, професор погодився на кадрову пропозицію і, до його честі, не «забронзовів». Він відмовився від службового авто і добрався на роботу громадським транспортом, що у сучасних реаліях видається фантастикою. За відносно невеликий термін (з травня 1992 р. до липня 1994 р.) він встиг зробити чимало корисного, зокрема досить швидко вдалося українізувати київські школи, потім надійшла черга інших міст.

Як згадував Анатолій Григорович, він отримував безліч дзвінків від батьків, які ні, не обурювалися «підступами капосних націоналістів», а навпаки – просили посприяти українізації освіти. Люди із Сімферополя говорили, що хотіли б, аби їхні діти вивчали і знали українську мову, адже потім вони мають намір вступати до українських навчальних закладів. За ініціативою першого заступника міністра освіти проведено Перший з'їзд педагогічних працівників України, на якому ухвалено важливий документ – програму «Освіта. Україна XXI століття», що визначав провідну роль національного виховання в освітньому процесі.

Пізніше завдяки Погрібному було розроблено «Концепцію національного виховання», котра передбачала переорієнтацію на формування всебічно розвинутої, патріотичної особистості й посилення гуманізації освіти, себто збільшення годин викладання української мови, літератури, історії та піднесення престижу гуманітарних дисциплін.

Українізаційні віяння зачепили не тільки середню школу, а й вищу і навіть саме Міністерство освіти. Погрібний запроваджує атестацію чиновників на предмет знання української мови. Крім того, саме він чи не найактивніше сприяв поверненню в Україну спадщини Григорія Ващенка, створивши з цією метою Всеукраїнське педагогічне товариство його імені, впорядковуючи, перевидаючи і розповсюджуючи Ващенкові праці. Зрештою, те, що на стіні одного з

корпусів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка висить меморіальна дошка на честь професора Ваценка, – це, у тому числі, й заслуга Погрібного (навесні 2007 р., вже тяжко хворіючи, він передав в університетську бібліотеку з десяток книжок – кілька примірників з доробку Ваценка і власні публіцистичні й літературно-критичні збірки).

Із не меншим ентузіазмом Погрібний турбувався про долю зарубіжної україністики, діаспорних освітніх закладів, зокрема Українського Вільного Університету в Мюнхені. З історією цього вищу пов'язані імена Дмитра Чижевського, Володимира Державіна, Юрія Шевельова, Дмитра Антоновича, Ольги Кобилянської, Богдана Лепкого, Олександра Кошиці, Митрополита Йосипа Сліпого, Патріарха Мстислава та багатьох інших відомих діячів, включно з Папою Римським Пієм XII і американським політологом Збігневом Бжезінським. Крім суто науково-навчальних завдань, УВУ виконує роль українського інформаційно-культурного центру в Німеччині, але нині він опинився на межі закриття. Кілька років тому Федеральне міністерство освіти Баварії перестало його дотувати, пояснюючи, що з 1991 р. це – справа незалежної України.

Та Батьківщина в особі високих посадовців парадоксальним чином нехтує УВУ, за висловом Погрібного, який є «одним із плацдармів євроінтеграції у центрі Західної Європи». І про це промовисто свідчить стратегічне мислення місцевої «еліти». Для виживання університетові потрібно 250 тисяч євро на рік, сума, котра під силу навіть одному олігарху – лише мали б ми олігархів-патріотів, сумно резюмував професор, який, до речі, свого часу добивався від ВАК визнання дипломів УВУ в Україні.

За влучним спостереженням Олександра Хоменка, «часом складається враження, що Анатолій Погрібний виконує в одній особі ті обов'язки, які в розвиненому суспільстві мусять виконувати цілі академічні інституції». І зауважимо, бурхлива діяльність Погрібного не пройшла непоміченою: невдовзі проти нього розгорнулася кампанія звинувачень у «націоналізмі» й «екстремізмі», внаслідок чого Анатолія Григоровича наполегливо попросили піти з посади – «за власним бажанням». Ідучи з уряду, він поклав на стіл гуманітарного віце-прем'єра заяву, в якій промовисто написав: «Прошу звільнити мене за власним бажанням, хоча звільнитися я бажання не маю».

Після завершення чиновницької кар'єри Погрібний повертається до активного наукового життя, багато пише, очолює відділ української філології в Інституті українознавства при Київському уні-

верситеті та, звісно, читає лекції з української літератури в Інституті журналістики, послухати які приходять студенти з інших факультетів. «В нього було дуже цікаво на лекціях. Не хотілось робити нічого іншого, крім того, що слухати. Навіть дехто боявся записувати, для того, щоб випадково нічого не пропустити», – розповідає Аліна Мордюк, яка ще встигла застати останні заняття з Анатолієм Григоровичем.

Однак не лише молодь могла насолоджуватися спілкуванням з мудрим і вимогливим професором. Незабутні враження від бесід з ним залишилися у пам'яті колег по кафедрі історії журналістики. Наприклад, доцент Тамара Старченко зізнається, що ніколи колектив кафедри не забуде особливої атмосфери, яку вже однією своєю присутністю створював Анатолій Григорович. «Усе починалося з того, що рвучко відчинялися двері – і на кафедрі з'являвся стрімкий, завжди усміхнений, осяяний якоюсь особливою доброзичливістю професор Погрібний, – пригадує Тамара Володимирівна. – Ментально його оточували студенти, у ту ж таки хвилину він ставав конче потрібним комусь із аспірантів, методистів, викладачів! Створювався такий собі симпатичний вир, якесь дуже привабливе багатоголосся, і найприкметнішим було те, що уся ця поліфонія бриніла й сповнювалася радістю! Це була радість від спілкування зі справжнім Учителем, Наставником. Думаю, що можна говорити й про прекрасну гармонію: адже радість була взаємною! Він був щасливою людиною: умів щиро віддавати те, чим його так щедро наділив Господь...».

Професор Інституту журналістики Віталій Карпенко добре знав Погрібного не лише як науковця і громадсько-політичного активіста (обоє належали до Української республіканської партії «Собор»), але і як вірного побратима. «Анатолій був чуйною і зичливою людиною. Він звик робити людям добро, нічого не вимагаючи на взамін. Дуже уважно й тепло ставився до однодумців. Коли виходила нова його книга, він не забував дарувати її друзям з теплими автографами. У цих надписах виявляється характер, думи і сподівання автора. До речі, Анатолій Погрібний ніколи не приховував своїх поглядів, навіть тоді, коли вони розходилися з позицією людей, від яких залежали його особистий спокій та власне благополуччя. Тому для багатьох він був не ручним і незручним – бо непоступливий», – зазначає Віталій Опанасович.

Перед мікрофоном – професор Погрібний. Анатолій Григорович не зміг обмежитися лише викладацькою працею. Його надзвичайно непокоїло, в якому zagrożеному становищі перебувала Україна, то-

му що замість її поступового утвердження в усіх сферах спостерігалися зворотні процеси: згортання національно зорієнтованих ініціатив, повернення до влади «колишніх» і реванш шовіністів. «Хто відповідь за наявність цього симбіозу, цього конгломерату антиукраїнських вчорашніх та антиукраїнських сьогоднішніх, що має тенденцію визначати обличчя держави?» – риторично запитував Погрібний.

Саме за таких невтішних суспільно-політичних умов і виникає його громадянська публіцистика, що стала відома широкому загалові завдяки циклу авторських радіопередач «Якби ми вчилися так, як треба...». Про її завдання і суть професор говорив так: «Не дон-кіхотство це, звичайно, а прагнення змінити неприродний стан справ в Україні, зокрема і в культурно-мовній сфері, на такий природний, нормальний».

Знаючи блискучий ораторський талант Анатолія Григоровича, його довершену українську мову й уміння переконувати, працівники Українського радіо звернулися до нього з ініціативою творчої співпраці. У цьому контексті важливу деталь помітив професор Львівського національного університету імені Івана Франка Володимир Здоровега: «[...] так важливо, щоб публіцистика і публіцисти виходили на телебачення і радіо. Хоч би якою якісною була публіцистика в елітних виданнях, вона доходить до одиниць. Інша річ, популярні програми на радіо, особливо на Першому національному каналі, до якого має доступ значна частина населення країни, отих «малих українців»».

Спочатку Погрібний усіляко ухилявся від радійної перспективи, посилаючись на завантаженість роботою в університетах, Спільці письменників, Конгресі української інтелігенції, «Просвіті», але зрештою таки погодився на пропозицію, відразу ж попередивши, що все обмежиться записом не більше семи програм на мовну проблематику.

22 травня 1997 р. вийшла в ефір дебютна передача професора Погрібного, далі було ще кілька щотижневих випусків, на яких усе, за домовленістю, і мало закінчитися. Проте невдовзі, після того, як голос Анатолія Григоровича залунав із радіоприймачів, до нього на адресу Хрещатик, 26 почали надходити листи з усієї України, в яких дописувачі наголошували на важливості саме такої програми.

Звісно, не бракувало і критичних випадів недоброзичливців, які на своїх українофобських зборах проголошували Погрібного ворогом, а деякі оригінали звинувачували його у співпраці з ЦРУ й завданні шкоди Українській державі на рівні з опальним експрем'є-

ром Павлом Лазаренком. Відчувши підтримку слухачів, Погрібний не розлучався з ними цілих десять років – аж до 2007-го.

Як слушно зазначає професор Львівського національного університету імені Івана Франка Василь Лизанчук, «з-поміж інших авторських радіопередач [«Якби ми вчилися так, як треба...»] виявилася найтривалішою не тільки тому, що має безпрецедентно міцний зворотний зв'язок через тисячі й тисячі листів від радіослухачів, а й тому, насамперед, що несе заряд великої та щирої стурбованості надзвичайно напруженою, драматичною для українства ситуацією у духовно-культурній та мовно-освітній політиці держави».

Власне кажучи, майже вся публіцистика Погрібного побудована у формі діалогу з аудиторією, найрізноманітніші думки якої він рясно цитував у своїх передачах, статтях, брошурах і книжках: «Розмови про наболіле, або Якби ми вчилися так, як треба...» (1999), «По зачарованому колу століть» (2001), «Мовний досвід світу та українські реалії (2002), «Про паспортну наругу та піар-спектакль...» (2002), «Раз ми є, то де?» (2003), «Поклик дужого чину» (2004), «Жива душа донбасівського краю» (2006), «Дещо про національні пріоритети і стратегію націєвбивства» (2006), «Найперше з Києва питати: про мовну ситуацію в столиці» (2006), «Умію, та не хочу», або Про фальш одного етикету» (2006), «Захочеш – і будеш» (2007).

Проаналізувавши ці видання, неважко помітити, що кожне наступне з них повторює попереднє, але водночас поглиблює, доповнює і розвиває порушену раніше проблематику, наснажується новим фактажем. Тому цілком закономірно можемо говорити не просто про серію публіцистичних книжок, а про своєрідний метатекст, пронизаний наскрізною ідеєю утвердження української України (у нормальному, не звуженому сенсі слова), сучасної європейської держави з чіткими національними пріоритетами в усіх сферах життя – політиці, культурі, освіті, інформаційному просторі тощо.

На думку професора, поняття «національне» та «європейське» не суперечать одне одному, адже досвід провідних країн Старого Світу (особливо східноєвропейських держав-членів Євросоюзу) свідчить, що вони відбулися як успішні саме на національному ґрунті. Однак в Україні з її тяжкою колоніальною спадщиною така стратегія не була зреалізована, внаслідок ми отримали, за Погрібним, значною мірою Україну навпаки або ж не-Україну: «Це – країна, де шовініст-обруситель не тільки не відчуває жодних державних стримувань чи упокорень, а й звільняє українців з праці за їхню відданість своїй державі, за патріотизм, а то й віддає наказ про масове побиття, покалічення українців, як то було 18 липня 1995 року на

Софійському майдані в Києві, коли було бито там [...] саму Україну, саму Українську державу, саму українську ідею, саму українську віру, саму українську мову, – все, власне, що об'єднується словом «українство». І хто спростує, що то був цинізм, поглум з боку не окремих службових осіб – буднікових і т. ін., а саме з боку, може, і нечуваної в історії модифікації держави – саме з боку *України навпаки?*». Проти такої візії він боровся і словом, і ділом усе своє життя. Зрештою, саме за серію публіцистичних книжок професор Погрібний здобув Національну премію України імені Тараса Шевченка, чому передувала ціла епопея.

Книжка «Розмови про наболіле, або Якби ми вчилися так, як треба...» вперше номінувалася на здобуття найпрестижнішої мистецької премії 2001 р. За результатами голосування, вона у двох турах набрала більшість голосів, але Шевченківський комітет чомусь влаштовує ще одне голосування, внаслідок якого переміг Мирослав Попович. Проти цього протестує з'їзд «Просвіти», відновити справедливість закликають секретаріат Національної спілки письменників України, але марно.

Анатолій Григорович не розчарується – і за рік видає нову збірку публіцистики «По зачарованому колу століть», яку висуває у номінанти практично все свідоме українство. Як зазначає професор Віталій Карпенко, «самі члени Комітету стверджують, що такої вражаючої кількості звернень, резолюцій, листів на підтримку жодна кандидатура ніколи не мала – від організацій, від приватних осіб, з України, з-поза її меж (США, ФРН, Бельгії, Словаччини, Австралії). Десятки і десятки схвальних рецензій у газетах і журналах».

Під час нового голосування Погрібний набрав 12 голосів (членів Комітету – 21), а Сергій Білокінь із працею «Масовий терор як засіб управління в СРСР» – 3 голоси. Здавалося б, в Анатолія Григоровича більші шанси на перемогу, однак починається новий раунд кулуарних інтриг, а підсумкове засідання переносять на наступний день. Припускають, що це зробили для того, щоб погодити з «високою хатою» (Адміністрацією Президента) кандидатуру лауреата, яким урешті став Білокінь. «Немає жодних заперечень щодо актуальності та сумлінності здійсненого Сергієм Білоконем архівного дослідження «Масовий терор як засіб управління в СРСР», воно заслуговує на найвищу відзнаку, – зазначає Віталій Карпенко і додає: – Але в тому й річ, що для тодішньої влади праця Сергія Білоконя була цілком безпечна. На відміну від високоталановитої, аргументованої публіцистики Анатолія Погрібного, опертої на неспростовний фактаж викриття антиукраїнського шабашу, що нині шаленіє в Укра-

їні. Адже публіцист фактично висував звинувачення владі і розвінчував режим, який усіляко гальмував утвердження українства в країні». Утім, Шевченківська премія таки знайшла 2006 р. свого гідного лауреата, а урочистій промові професора Погрібного аплодував увесь зал Національної опери, включно з тодішнім Президентом України Віктором Ющенком.

«Наша мова як єдина державна мова в Україні і на сьогодні, і на прийдешні часи – це той рубіж, з якого ми, українці (до речі, спільно з чесними людьми – представниками інших етносів), ніколи, ні за яких обставин не зійдемо, – проголошував зі сцени Погрібний. – Отже, не сійте жарини розбрату, господа, погамайся, «п'ята колоно», що так підступно і так підло маніпулюєш нашим зденаціоналізованим чи злюмпенізованим обивателем! «У їх народ і слово. І в нас народ і слово», – заповів нам Тарас Шевченко, і від цього його імперативу, від цієї його найпростішої та найточнішої формули нашого існування у цьому географічному просторі ми не відступимо ніколи. Мусимо будувати Україну як європейськи зорієнтовану, соціально зорієнтовану національну державу українського народу, у якій має бути добре всім, але у якій мусять неухильно, послідовно підтримуватися українські національні пріоритети – у політиці, економіці, культурі, мові. Це й буде Шевченкова Україна. Це й буде наша Україна. Слава Тарасові Шевченку! Слава Україні!»

За життя Анатолій Погрібний був відзначений численними преміями, в тому числі й найпрестижнішими з них, тому, напевно, він не надто потребує ще якогось, нехай і цілком заслуженого, уславлення. Здається, для професора набагато важливішим було б те, чи зможемо ми продовжити розпочату ним справу і здійснити його найзаповітнішу мрію – щоб Україна відбулася у всій своїй повноті. Завдання це не з простих, але, маючи такий знаковий орієнтир, як Анатолій Григорович, не почувайтесь безнадійно. «Захочеш – і будеш», – повторював услід за Олегом Ольжичем наш учитель і колега професор Погрібний.